

64. Çevirikurgu Eserlerde Neolojizm Çevirisi: Metinlerarasılık ve Çevirmen-Okur İşbirliği¹

Lale ÖZCAN²

Cazibe YİĞİT³

APA: Özcan, L. & Yiğit, C. (2024). Çevirikurgu Eserlerde Neolojizm Çevirisi: Metinlerarasılık ve Çevirmen-Okur İşbirliği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 1059-1083. DOI: 10.29000/rumelide.1471532.

Öz

Günümüzde hala değişen ve gelişen bir tür olarak bilimkurgu yeni sözcük ve terim üretimi olan neolojizmin en sık karşılaşıldığı türlerden biridir. Bilimkurgunun bir alt türü olarak değerlendirdiğimiz “*transfiction*” (Klaus Kaindl, 2011), Türkçe’de *çevirikurgu* eserlerin neolojizm açısından oldukça verimli olduğu düşünölmektedir. Bu tür eserlerde neolojizm çevirisinin çevirmeni farklı tekniklerin kullanımına yönlendirdiğı görölmektedir. Bu çalışmanın amacı Kim Stanley Robinson’un *2312* (2012) adlı çevirikurgu eserini inceleyerek neolojizm örneklerinde kullanılan çeviri tekniklerini çevirmen-okur işbirliği bağlamında ele almaktır. Çevirmen Mehmet İhsan Tatari tarafından çevrilen ve 2016 yılında yayınlanan bu eserin neolojizm açısından zengin olması nedeniyle araştırmamızın çevirikurgu çalışmaları literatürüne katkı sağlarken aynı zamanda neolojizm çalışmalarına da faydalı olacağı düşünölmektedir. Araştırmamızın kuramsal ve kavramsal çerçevesinde Gerard Genett’in “*metinlerarasılık*” ve “*yanmetinsellik*” kavramlarının yanı sıra Umberto Eco’nun “*örnek okur*” kavramından yararlanılacaktır. Çalışmamızın yönteminde Lucia Molina ve Amparo Hurtado Albir (2018)’in ortak çalışmalarında öne sürdükleri neolojizm çevirisinde kullanılan tekniklerin sınıflandırılmasından faydalanılacaktır. Neolojizmler için kullanılan metinlerarası ya da göstergelerarası dipnotların okurla yapılan bir anlaşmanın varlığını ortaya çıkardığı düşünölmektedir. Hem yanmetinsel öğeler olarak hem de neolojizm çeviri tekniğı olarak dipnot kullanımı sayesinde okurun kavram hakkında bilgilenebilmesine olanak sağlanırken aynı zamanda okurun başka metinlere de yönlendirilerek metinlerarası bir yolcuğa davet edildiğı söylenebilir. Böylelikle çevirmen tarafından okura hem söz konusu kavrama dair gerekli açıklama ya

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışma Yıldız Teknik Üniversitesi, Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim Doktora Programı’nda yürütölen “Türkçe’de Çevirikurgu Çevirisi: Çevirmen Seçim ve Kararları” adlı doktora tezinden üretilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğı ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiğı beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğı ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiğı beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %16

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 29.02.2024-**Kabul Tarihi:** 20.04.2024-**Yayın Tarihi:** 21.04.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1471532

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Tarafkılı Körlleme

² Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakölte, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, Mütercim Tercümanlık (Fransızca) / Assoc. Prof., Yıldız Technical University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Western Languages and Literature, Translation and Interpreting (French) (İstanbul, Türkiye), ozcanlale@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7565-4565, **ROR ID:** https://ror.org/0547yzj13, **ISNI:** 0000 0001 2337 3561, **Crossreff Funder ID:** 501100006560

³ Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu / Lect., Trakya University, School of Foreign Languages (Edirne, Türkiye), cazibeyigit@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9527-181X, **ROR ID:** https://ror.org/0ooaoxn82, **ISNI:** 0000 0001 2342 6459, **Crossreff Funder ID:** 501100007104

da tanım sunulurken hem de onun kavramın kökenine inebilmesi ve özgün olanla çevirinin zenginliklerini eşit derecede göstermesi için bir fırsat olarak değerlendirilen bu çevirmen-okur işbirliği, metinlerarasılığın neolojizm çevirilerinde önemini açığa çıkarmaktadır kanısındayız.

Anahtar Kelimeler: Çevirikurgu, neolojizm, metinlerarasılık, çevirmen-okur işbirliği, yanmetinsellik

Translating Neologisms in Transfiction Books: Intertextuality and The Collaboration of The Translator and The Reader⁴

Abstract

Today, science fiction, as a genre that is still changing and developing, is one of the genres in which the production of new words and terms, which is called neologism, is most frequently encountered. *Transfiction* (Klaus Kaindl, 2011) works, *çevirikurgu* in Turkish, regarded as a subgenre of science fiction, is also thought to be quite productive in terms of neologism. It is seen that neologism translations in such works encourage the translator to make use of different techniques. The aim of the current study is to examine the techniques used in translating neologisms in Kim Stanley Robinson's transfiction book *2312* (2012) in the context of the collaboration of the translator and the reader. Since this book, translated by the translator Mehmet İhsan Tatari and published in 2016, is rich in neologisms, it is considered that our study will contribute to the literature of transfiction studies as well as neologism studies. In the theoretical and conceptual framework of our research, Gerard Genetté's concepts of "*intertextuality*" and "*paratextuality*" have been benefited from besides Umberto Eco's concept of "*model reader*". Our research method has been carried out according to the classification of techniques used in translation of neologisms proposed by Lucia Molina and Amparo Hurtado Albir (2018). It is thought that the intertextual or intersemiotic footnotes used for neologisms reveal the existence of an agreement with the reader. Thanks to their use, both as paratextual elements and the neologism translation technique, the reader is allowed to be informed about the concept while at the same time s/he is invited to an intertextual journey by being directed to other texts. Thus, it can be claimed that the translator and the reader's collaboration, considered by the translator as an opportunity for the reader to provide the necessary explanation or definition of the concept in question as well as the chance to show that the original and translated texts are equally prosperous, reveals the significance of intertextuality in neologism translations.

Keywords: Transfiction, neologism, intertextuality, the collaboration of the translator and the reader, paratextuality

⁴ **Statement:** This study is based on the PhD dissertation titled "Translation of Translation Fiction in Turkish: Translator Selection and Decisions" conducted at Yıldız Technical University. It is declared that scientific and ethical principles have been followed in the preparation process of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 16

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 29.02.2024-Acceptance Date: 20. 04.2024-Publication Date: 21. 04.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1471532

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1. Giriş

Bilimkurgu eserlerin çevirisinde türün doğası gereği yeni sözcüklerle sık sık karşılaşılmaktadır ve bu sözcüklere dilimizde bir karşılık bulma sorunu bu türün çevirmenlerinin en meşgul olduğu sorunlardandır. Ülkemizde özgün bilimkurgunun gelişmesi için yürütölen istikrarlı çalışmaların bilimkurgu çevirilerine olumlu yansımaları bu sorunu azaltsa da bilimkurgu terminolojisi konusundaki eksiklik varlığını sürdürmektedir. Zühtü Bayar'a göre, Türk bilimkurgu edebiyatında her çevirmen ve yazarın üstünde anlaşıp ortak bir biçimde kullanabilecekleri bir "Türkçe Bilimkurgu Terminolojisi" oluşmadığı için çevirmenler belirli bazı cihaz adları ve bilimkurguya özgü birtakım durum ve eylemleri ifade etmeye yarayan terimler ve deyimler konusunda bir düşünce birliğine varamamıştır (Bayar, 2001, 245). Bugün Türkçe bir *Bilimkurgu Sözlüğü*'nün olması ve özgün bilimkurgu eserler ve bilimkurgu çevirileri üzerine gerçekleştirilen akademik çalışmaların çoğalmasması bu sorunun çözüme kavuşacağına dair inancımızı kuvvetlendirmektedir.

Gelecekte dil ve çeviriye dair gerçekleştirilen öngörülerden oluşın kurgular bilimkurgu eserlerinin güçlü bir yönünü oluşturmaktadır. Anlatıma derinlik kattığı düşünölen bu özellik neolojizm çevirileri sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu tür eserlerde yer alan dil senaryoları ne kadar detaylı ve kurgusu ne kadar güçlü ise eser de bir o kadar anlamlı ve güçlü hale gelebilir. Sığ bir tasvirde uzak, daha derin ve insan hayal gücünü harekete geçiren çeviri edimi, çevirmen veya gelecekte iletişime dair bu kurgular okurun işbirliğini gerektirebilir.

2. Kuramsal ve kavramsal bütönce

2.1. Çevirikurgu nedir?

Çalışmamızda bilimkurgunun bir alt türü olarak değerlendirdiğimiz yurtdışındaki yayınlarda "transfiction" olarak adlandırılan ve bizim Türkçe'de "çevirikurgu" sözcüğünü kullanarak bir neolojizmle karşıladığımız bu tür, kısaca gelecekte çeviri ediminin ve çevirmenin resmini çizmek olarak tanımlanabilir. Kavram olarak çevirikurgu (transfiction) ilk olarak 2011 yılında Viyana Üniversitesi'nde düzenlenen "1st International Conference on Fictional Translators and Interpreters in Literature and Film" adlı konferansta kullanılmıştır ⁶ (Kaindl, 2014). Daha sonra çevirikurgu çalışmalarının derlendiği *Transfiction: Research into the Realities of Translation Fiction* adlı kitap 2014 yılında Klaus Kaindl ve Karlheinz Spitzl öncülüğünde yayınlanmıştır. Cervantes'in *Don Quijote*'nun ilk çevirikurgu örneği olduğunu belirten Kaindl, kurguda çevirinin günümüzde çok örneği olsa dahi köklerinin geçmişe dayandığını söyler. Dolayısıyla çevirikurgu örneklerini çeviribilim kuramları ve kavramlarıyla inceleyen çalışmalar geçmişe dayanmaktadır. Kaindl'a göre, çeviribilim alanında çevirmen imgesinin filmlerde ve edebiyatta derin bir şekilde incelenmesi 1990'lı yıllarda başlamıştır. Ancak Welch'in 1951 yılında yayınlanan çalışmasını bu araştırmalardan hariç tutan araştırmacı, George Steiner, Rosemary Arrojo, Elizabeth Welt Trahan ve Ingrid Kurz gibi çeviribilimcilerin çevirikurgu çalışmalarında öncü isimler olduğunu altını çizer (Kaindl, 2014, 11). Kaindl'a göre, çevirikurgu eserlerini ve filmlerini incelemek çeviribilime değerli katkı sunabilir (2018, 169).

Gelecekte iletişimin ne şekilde değişeceği ve çeviri ediminin hangi biçimde gerçekleşeceğine dair projeksiyon yapılan çevirikurgu eserler bilimkurgu türünün en çok irdelenen ve merak edilen sorusuna çeşitli yanıtlar sunarak çevirmen ve okur arasındaki ilişkiyi işbirliği açısından yorumlamamız ve

⁵ Yamaç, Zülfikar. 2023. *Bilimkurgu Sözlüğü*. Zararsız Yayınlar. İstanbul.

⁶ Çevirmen adı belirtilmediği takdirde İngilizce kaynaklardan yapılan alıntılar tarafımızdan Türkçeye çevrilmiştir.

anlamamız konusunda bize yardımcı olabilir. Neolijizm odaklı çevirikurgu eser incelemesi ise özgün eser ve çevirisinde metin kazısı yapmak için oldukça elverişlidir. Özellikle çevirmen ve okur arasında yapılan anlaşmaların izini sürerken metinlerarasılığın notalarını duymak ve göstergelerarası ilişkileri anlamak bu çalışmayı çevirmen-okur işbirliği bağlamında anlamlı kılmaktadır. Bu nedenle iki incelemenin eş zamanlı bir çalışmayla yürütülmesi önemlidir.

2.2. Çevirikurguda neolojizm incelemesi

“Neologism” kavramı için dilimizde kullanılan “yeni sözcük” ifadesi, dilbilimci Berke Vardar’ın *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*’nde “Yeni oluşturulmuş ya da bir süre unutulduktan sonra yeniden kullanılmaya başlanmış, bir başka dilden ya da bir ağızdan yeni alınmış anlamlı birimlerle yeni bir anlam edinmiş aynı türden birimlere verilen ad” olarak tanımlanmaktadır (Vardar, 2002, 223). Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü’nde ise neolojizmin Latince **yeni** anlamına gelen “*neos*” ve **sözcük** anlamına gelen “*logos*” sözcüklerinin birleşiminden oluşan “*neologism*” ile bir dilde daha önce yer almayan yeni bir sözcük veya terim oluşturma süreci olarak tanımlandığı görülmektedir.

Vardar’a (2002) göre, türevlerle bileşik yapımlar yeni sözcüklerin en sık rastlanılan türüdür. Ayrıca sözdizimsel düzlem gibi sözlüksel düzlem de özdönüşüm kuralları olan üretici bir düzenek içerir. Vardar’a göre, üretim süreci kimi durumlarda kurallara uyar, kimi durumlarda ise kuralları değiştirerek yeni kurallar yaratır. Burada neolojizmin sadece yeni sözcük yaratımı olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Dilde bir süre unutulduktan sonra yeniden kullanılmaya başlanmış olan sözcükler neolojizm tanımına dahil edilmiştir. Ayrıca *yeniden adlandırma* olarak da bilinen *retronim* de neolojizm çevirileriyle ilgili çalışmalara dâhil olduğu görülmektedir. Retronimin bir diğer adı “geriye dönük adlandırma” olarak geçmektedir. *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)* adlı kitabının 3. cildinde dilbilimci Doğan Aksan’ın (2009) ele aldığı çeviri öğelerin sınıflandırılması incelendiğinde neolojizmden bahsedildiği görülmektedir. Dilimize başka dillerden ödünç alınarak (*loan words/borrowing*) ya da öyküntü (*calques*) yoluyla giren yeni sözcüklerin açıklamasında dildeki en kalabalık tür olduğuna dair vurgu dikkat çekmektedir. Yabancı dildeki sözlerin her üyesinin, aslına uygun olarak, dildeki karşılıklarıyla çevrilmesi sonucunda ortaya çıkan bu sözcüklerin bu derece yaygın olmasının nedenlerinin daha sonra yapılan araştırmalarda ele alındığı görülmektedir.

Kurgudışı metinlerde neolojizm olgusunu inceleyen Fatma Dursun Önen’in (2023) “Bir Neolojizm Örneği: Medeniyet Kavramının Türkçe Kurgu Dışı Metinlerdeki Serüveni” başlıklı çalışması buna örnek olarak gösterilebilir. Araştırmacı, neolojizm ışığında bir kavramın Türk kültür tarihindeki değişimini ve dönüşümünü kurgudışı metinler üzerinden tarihselleştirerek aktarmaktadır. Kültürel neolojizm örneği olarak “medeniyet” sözcüğünün yerine Osmanlı’da ilk kez bürokrasi dilinde “sivilizasyon” sözcüğünün kullanıldığını tespit eden araştırmacıya göre, dildeki değişim art zamanlı olarak gözlemlendiğinde beslendiği kaynağın iki yönlü olduğu görülmektedir. İlkinde, iki dilin kendi içindeki imkânlarla bir dönüşüm geçirmesi ve yeni sözcüklerin ortaya çıkması söz konusudur. Diğerinde ise başka bir dilden ödünçleme yoluyla alınan sözcüğün kendi kurallarıyla yeniden üretilmesidir. Dursun Önen’e göre, her dilde yeni kavramları karşılamak için yeni sözcük üretilmesi ihtiyacı doğar ve neolojizm bu ihtiyaca yanıt vermek için kullanılan işlevsel bir araçtır (2023, 252). Dolayısıyla neolojizm dilin doğal bir ihtiyacıdır ve çalışmamız için önemli olduğu düşünülmektedir.

Özellikle gelişen teknolojiyle icatların ve hayatımıza giren yeniliklerin artmasıyla neolojizm, dilsel ihtiyaçlarımızı karşılamak konusunda bize yardımcı olmaktadır diyebiliriz. Çeviride erek dili besleyen ve dili zenginleştiren özelliği itibarıyla neolojizme olumlu bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği

düşünölmektedir. Edebi eserlerin çevirisinde en çok bilimkurgu ve fantastik kurgu türlerinin neolojizm için elverişli olduğu gözlemlenebilir. Bilimkurgunun bir alt türü olarak ele alınan çevirikurgunun da bu konuda üretken bir tür olduğu görölmektedir. Böylelikle, çevirikurgu eserlerde çevirmen, hem kurguda çeviri ve çevirmen tasarımları sayesinde kendinin deneyimleme olasılığı olan durumlarda ne yapabileceğini sorgulama şansı elde ederken hem de sunulan çeviri tasarımları sayesinde gelecekte çevirinin gelişimine ve kullanımına dair bilgilenme fırsatı yakalamaktadır. Doğası gereği neolojizm çeviribilim çalışmalarında sık sık ele alınan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Karşılaştırmalı Edebiyat ya da Dilbilim çalışmalarında da neolojizm incelemeleri yapıldığı görölmektedir. Bu araştırmada, neolojizm üzerine gerçekteştirilen çeviribilim çalışmalarına odaklanılmış ve ilgili literatür incelemesi gerçekteştirilmiştir.

Günümüze dek neolojizm çevirileri için pek çok kez farklı strateji, teknik ya da yöntemin öneri olarak sunulduğu ve her bir inceleme türü için sınıflandırma ve uygulama yöntemi önerildiği görölmektedir. Peter Newmark'ın (1988) çalışması bunların en temel olanlarından ve günümüzde hala neolojizm incelemelerinin bu stratejileri dikkate alarak yapıldığı bilinmektedir. Newmark'ın neolojizm çevirileri için önerdiği stratejiler aktarım (*transference*), doğallaştırma (*naturalization*) ile doğrudan çeviri (*through-translation*) kategorilerinden oluşmaktadır. Newmark'tan sonra neolojizm üzerine yapılan araştırmalarda oldukça yaygın bir şekilde kullanılan sınıflandırmanın Dirk Delabastita'ya (2004) ait olduğu görölmektedir. Neolojizm türetmek, kaynak neolojizmi kopyalamak, erek dil neolojizmi kullanmak, eşdeğer sözcük kullanmak ve telafi olmak üzere 5 kategoriden oluşan bu sınıflandırmadan bilimkurgu çevirisinde neolojizm üzerine gerçekteştirilen Tuğçe Apaydın'ın (2020) "Neolojizm Çevirileri Üzerine Bir İnceleme: *Alice's Adventures in Wonderland* ve *Through The Looking Glass* Örneği" başlıklı çalışmasında da yararlanılmıştır. Apaydın'ın çalışmasının söz konusu eserlerin üç farklı çeviri analizini bütönce olarak ele aldığı görölmektedir. Araştırma sonucunda *Alice Harikalar Diyarında* ve *Aynadan İçeri* eserlerinin çevirisinde çevirmenlerin çoğunlukla metne sadık kalarak erek metinde neolojizm kullanmaya gayret gösterdikleri tespit edilmiştir. Yeni bir neolojizm türetme tekniğinin ise üç çeviride de en çok kullanılan teknik olduğu belirtilmiştir. Erek dilde var olan neolojizmin kullanılması nedeniyle dilimizde neolojizmlerin varlığının az olmasından kaynaklanabileceği sonucuna varılmıştır.

Nihal Yetkin Karakoç'un (2014) "Structural Calques in Neologism Translation and Unintelligibility: The Case of Generation X" (Neolojizm Çevirisinde Sözdizimsel Öyküntü ve Anlama Güçlüğü: X Kuşağı Örneği) adlı makalesini de neolojizm çevirileri açısından mercek altına alabiliriz. Yetkin Karakoç, biçimbirimsel neolojizmde ödünçlemenin bir bölümünü oluşturan sözdizimsel öyküntü üzerinden incelemesini gerçekteştirmiştir. *Generation X: Tales for an Accelerated Culture* (Douglas Coupland, 1991) adlı eser ve çevirisi *X Kuşağı* (çev. Zeynep Akkuş, 1998) üzerine yapılan bu incelemenin sonucunda elde edilen bulgulara göre, neolojizmin dillerin sözdizimi kuralları gereği değişiklikleri kolaylıkla kabul etmediği ve çevirmenin kaynak dilin yapısını korurken anlamı aktarma konusunda titiz olması gerektiği belirtilmiştir. Yetkin Karakoç'a göre, neolojizmlerdeki ad/sıfat tamlamalarının çevirisinde negatif girişim yaygın olduğu için bazı neolojizm çevirilerinin anlaşılmaz olması ve/ya anlamsal kaymaya sebep olması durumlarıyla karşı karşıya kalınmaktadır.

Neolojizm çevirileri üzerine gerçekteştirilen bir diğer çalışma Ekim Akyıldız'a (2021) aittir. Akyıldız'ın yüksek lisans tezi olan "Margaret Atwood'un *the Handmaid's Tale* Başlıklı Eserindeki Neolojizmler ve Türkçe Çevirisinde Kullanılan Çeviri Teknikleri" adlı çalışmasında Lucia Molina ve Amparo Hurtado Albir'in (2002) neolojizm çeviri tekniklerini içeren modelinden yararlanılmıştır. Akyıldız'ın bütöncül bir çeviri modeli olduğunu belirttiği bu model sayesinde neolojizm sınıflandırmasını ve çeviri teknikleri modellerini uygulamalı olarak sınama şansı elde edilmiştir.

Fatma Ülkü Kavruk (2022) “Kurgusal Diller, Kültürel Neolojiler ve Çeviriyaratım: İngilizceden Türkçeye ve Almancaya Aktarımlar” başlıklı doktora tezinde “Kültürel Neoloji Çeviriyaratım Modeli” çerçevesinde kurgusal dilleriyle meşhur 17 eserin 42 kitap çevirisini araştırma kapsamına dâhil ederek 10 kurgusal dilin çeviriyaratımını bütüncül bir yaklaşımla ele almıştır. Newmark’ın neolojizm ve kültürel öge çevirileri için önerdiği farklı teknikleri birleştirerek ve kültürel neoloji çerçevesine uyarlayarak geliştirdiği “Kültürel Neoloji Çeviriyaratım Modeli”ni yeni bir kuram modeli olarak sunarak Kavruk, kurgusal dillerin çevirisinde çevirmenler tarafından kullanılabilir bir model geliştirdiğini belirtmiştir. Kavruk, kurgusal dillerin çeviriyaratımını, erek okura eşdeğer bir kültürleşme süreci sunabilmek için yazarın yaratıcılığında çevirmenin yaratıcılığına uzanan bir yolculuk olarak değerlendirmiştir.

Son olarak, Özge Aksoy ve Ayşe Selmin Söylemez’in (2023) “Translation of Neologisms in Science Fiction: The Textual Reality or Unreality of the Target Text” başlıklı çalışması da neolojizm üzerine gerçekleştirilmiştir. Bilimkurgu çevirisinde kurgusal neolojizmin çevirmen tercihleri açısından değerlendirildiği bu çalışmada kaynak odaklı çevirmen eğilimlerinin eserlerdeki hayali dünyaların inandırıcılığını sağladığı için bilimkurgu eserlerin anlaşılabilirliğinin sağlanmasında gerekli bir nitelik olarak kabul göreceği belirtilmektedir.

2.3. Metinlerarasılık, yanmetinsellik ve göstergelerarasılık

Neolojizmle ilgili sunulan literatür taramasının ardından öncelikle kuramsal ve kavramsal bütüncemizin önemli bir parçasını oluşturan **metinlerarasılık, yanmetinsellik ve göstergelerarasılık** kavramları ele alınacaktır. Kubilay Aktulum (2011) *Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık* adlı kitabında pek çok disiplinde kullanılmasıyla anlamı ve kapsamı genişleyen Fransız göstergebilimci Gerard Genette’in öne sürdüğü **metinlerarasılık** kavramını ele almaktadır. Aktulum’a göre **metinlerarasılık**, okurun kendinden önce ya da sonra gelen bir eser ile başka eserler arasındaki ilişkileri algılamasıdır. Öteki eserler ilk eserin **metinlerarası göndergesini** oluştururlar. Bu ilişkilerin algılanması ise bir eserin yazınsallığının temel unsurlarından birisidir (Aktulum, 2011, 457).

Bir metnin ilk bakışta metnin dışında kalan, ikinci dereceden metinsel unsurlarla yani başlıklar, altbaşlıklar, arabaşlıklar, önsözler, sonsözler, uyarılar, notlar, tanımlıklar, yer verilen resimler, kapağı ve metin öncesi unsurlarla (yani karalamalar, taslaklar) olan ilişkilerini kapsayan **yanmetinsellik** okurla bağdaştırılarak ele alınacak olan bir diğer kavramımızdır. Aktulum’a göre, Genette yanmetne ait unsurların metnin kökensel olarak tanımlanmasındaki rolü üzerinde durur çünkü çoğu zaman biçimsel çözümlenmelerde bu unsurların üzerinde hiç durulmaz. Genette’in andığı, yanmetinsel unsurlar birbirlerinden son derece farklıdır ancak hepsi de okurun metin karşısındaki tepkisini koşullandırır. Yanmetin, okurun ilgisini çektiği gibi okumasını da bir ölçüde yönlendirir; çoğu zaman okuru tanıdığı varsayılan öteki eserlere göndererek, onlarla ilgili kökensel, biçimsel ve izleksel ipuçları verir (Aktulum, 2011, 479).

Göstergelerarasılık kavramının da çalışmamız açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu kavramın Roman Jacobson’un *Essais de Linguistique Générale* başlıklı kitabında kullanıldığını söyleyen Kubilay Aktulum göstergelerarası çevirinin “dilsel göstergelerin dilsel olmayan gösterge dizgeleri aracılığıyla yorumuna” dayandığını belirtmektedir (2011, 17). Aktulum’a göre, Jacobson “göstergelerarası bir aktarımdan”, “bir göstergeler dizgesinden bir diğerine, örneğin dilsel dilden müziğe, dansa, sinemaya ya da resme” aktarımdan söz ederek kendi göstergelerarasılık tanımlamasını yapmıştır. Göstergeler arasında gerçekleşen bu ilişkinin fark edilmesi ve incelenmesi çeviri edimi

açısından önemlidir. Bu nedenle, Aktulum'un da belirttiği üzere "iki farklı gösterge dizgesi arasındaki alışveriş işlemi, değişik gösterge dizgelerine ait yapılar arasındaki açık ya da kapalı ilişkileri belirten" (2011, 17) göstergelerarasılık kavramından çalışmamızda bu anlamda yararlanılacaktır.

2.4. Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık ve "örnek okur"

Dikkatsiz ya da sıradan bir okurun eserde yer alan göstergeleri ve diğer metinlere yapılan göndermeleri fark etmesi olası değildir. Diğer eserlerin izlerini çoğu zaman göremezler veya görürler ancak anlamaları ve nereden geldiklerini bilmeleri beklenmez. Aktulum'a göre, Gerard Genette metinlerarasılık, (bir metnin başka metindeki somut varlığı) yerine, **metinselaşkınlık** (*transtextualité*) kavramını iki yapıt arasındaki olası her tür alışveriş anlamında kullanmaktadır. **Metinlerarasılık** (*intertextualité*) ise bu soyut **metinselaşkınlık** içerisinde anılan ilişki türlerinden birisidir. Diğer metinselaşkınlık türleri ise **anametinsellik** (*hypertextualité*) yani ana metni, ondan türeyen alt metne yalın bir dönüşüm ya da öykünmeyle bağlayan ilişki, **yanmetinsellik** (*paratextualité*) bir metnin başlık, resim vb. ikinci dereceden metinsel unsurlarla ilişkisi, **üstmetinsellik** (*architextualité*) metnin genel ulama sessiz, kapalı ya da kısa ve özlü bağlanması ve **yorumsal üst metin** (*métatextualité*) yani bir metni başka bir metne alıntı yapmadan, hatta adını bile anmadan bağlayan yorum ilişkisi olarak özetlenmektedir (Aktulum, 2011, 457). Tüm bu ilişkilerden haberdar olan okurun bilinçli olduğu iddia edilebilir. Özellikle çalışmamızda metinlerarası ve göstergelerarası göndermeler açısından zengin olduğu düşünülen kaynak eserin çevirisinde çevirmen tarafından erek eserde kullanılan dipnotlar bu açıdan eseri daha da zenginleştirmiştir diyebiliriz. Bu durum okurun işbirliğine gerek duyulmasına yol açmaktadır.

Bu minvalde, İtalyan çeviribilimci Umberto Eco'nun *örnek okur* kavramı kuramsal ve kavramsal bütüncede incelenecek bir diğer kavramımızdır. Eco'ya göre, metnin işbirliğine gidecek biri olarak öngörülen okur tipine "örnek okur" diyebiliriz. Eserde geçen öyküde oyunun kuralları vardır ve örnek okur oyunda kalmayı bilen kimsedir (Eco (çev. Kemal Atakay), 2016, 21-22). Çevirmen örnek okur olarak önce yazarla ardından erek dil okuruyla işbirliği içine girer. Bu işbirliğinin boyutlarını görmek için öncelikle Eco'nun da önem verdiği art alan bilgisi diyebileceğimiz okurun neyi bilip neyi bilmediğinin tartışıldığı ilk aşama önemlidir. Bir diğer aşama ise seçimlerden oluşmaktadır. Anlatı ormanlarının yollarının çatallanan bir bahçe olduğunu söyleyen Eco, ormanda çizilmiş patikalar bulunmadığında dahi herkesin belli bir ağacın sağından ya da solundan gitmeye karar vererek her karşılaştığı ağaçta bir seçim yaparak kendi güzergâhını belirlediğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla bir anlatı metninde okur her an bir seçim yapmaya zorlanır (2016, 18). Seçimler oyuna dâhil edilen okurun geçeceği en zor aşamalardan biri olarak görülebilir. İşbirliğinin boyutlarını derinlemesine görebilmemizi sağlayan son aşamasında örnek okuru görmekteyiz. Yazarla işbirliğinin devamını kendi kurduğu oyunla devam ettiren çevirmen, okurun örnek okur olarak oyuna girmesini bekler. Kendi kuralları ya da normları belli olan bu kurguda okurun söz hakkı, örnek okur olmayı kabul etmesiyle başlayacaktır.

Eco, örnek okurla simetri oluşturmak amacıyla örnek yazar adını verdiği varlığın aslında "üslup" olduğunu belirtir. Eco'ya göre, örnek yazar bir üslup olarak da tanımlanabilir ve bu üslubun öylesine belirgin, açık olması beklenir ki başka bir üslupla karıştırılması olanaksız olsun. Nitekim bir metni başlatan ses ile bir diğer metni başlatan sesin kesinlikle aynı olduğu anlaşılacaktır. Burada "ideal okur", "örtük okur" ve "gücül okur" kavramlarının her zaman eş anlamlı olmadığı hatırlatılmaktadır (Eco, 2016, 29). Eco'ya göre, kurmacaya inanmak, kurmaca karakterleri ciddiye almak, metinlerarası bir anlatı yaratır. "Kurmaca bir metin, okurların sahip olması gereken bazı bilgilere işaret eder, bazılarını kendisi kurar, kalanı belirsizdir; ancak elbette metin dev Ansiklopedi'nin tümünü keşfetme görevi

yüklemesiz” (Eco, 2016, 148). Çeviribilimciye göre, her metin, okurdan onun işine katılmasını isteyen tembel bir araçtır. “Bir metin, alıcının anlaması gereken her şeyi söylese mahvolurduk çünkü böyle bir metin asla sona ermezdi” sözüyle Eco’nun (2016, 14) okurun söylenmeyenden söylenmek isteneni anlama çabasının önemli olduğunu belirttiği düşünülebilir. Bu nedenle çevirmen ve okur arasındaki ilk işbirliğinin söylem ve göstergeler açısından metin üzerinde gerçekleşen bir işbirliği olduğu söylenebilir.

3. Araştırmanın uygulama yöntemi ve modeli

Araştırmamızın uygulama bütüncesinde Amerikan bilimkurgu yazarı Kim Stanley Robinson’ın 2012 yılında yayınlandığı *2312* başlıklı eseri ve çevirmen Mehmet İhsan Tatari⁷ tarafından aynı başlıkla gerçekleştirilen çevirisi yer almaktadır. Bu çeviri, *2312* adıyla İthaki yayınevi tarafından 2016 yılında yayımlanmıştır. *2312*’nin yazarı Robinson gezegenleştirme ustası olarak bilinen bir bilimkurgu yazardır ve bu eserinde bu özelliğini yetkin bir şekilde kullandığı görülmektedir. *2312*, yayın tarihinden 300 yıl sonrasına ilişkin astroloji, ekonomi, sanat, matematik, biyoloji, müzik, uzay mühendisliği, felsefe, gibi birçok alanda yaşanabilecek olaylara dair öngörüler içeren bir çevirikurgu eserdir. Eserin ana karakteri Swan Er Hong’un büyükannesi Alex’in ölümünü araştırırken başından geçen olayların anlatıldığı eserde tercüme gözlükleri ya da tercüme kemeri gibi çevirikurgu öğelerinin yanı sıra kubilere yer verildiği görülmektedir. Bu çevirikurgu tasarımlarıyla Robinson, yaşanacak bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucunda çeviri ediminin üç asır sonraki haline ilişkin öngörülerde bulunmaktadır.

Araştırmamızın yönteminde veri toplamak için kullanılacak neolojizm inceleme modeli “Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach” adlı ortak çalışmalarında Lucia Molina ve Amparo Hurtado Albir (2002) tarafından sunulan modeldir. Bu kapsamlı modelde, araştırmacılar bir neolojizm çeviri teknikleri sınıflandırması önermektedir. Bu önerinin neolojizm konusundaki kavramsal kargaşanın netlik kazanması ve belirgin örneklerle sınıflandırmalarını desteklemeleri sebebiyle neolojizm çalışmalarında yol gösterici ve aydınlatıcı olduğu düşünülmektedir. Özellikle neolojizm çevirilerinde “strateji”, “yöntem”, “teknik” gibi kavramlardan en doğrusunun “teknik” olduğu konusunda görüşlerini bildiren araştırmacılar, bunu örneklerle desteklemiştir. Çeviri tekniğinin işlevsel olup olmaması konusunda faydalı bir öneri olduğu düşünülen bu modelde tekniğin doğruluğundan çok işlevsel olup olmamasına odaklanılmıştır. Nitekim neolojizm çevirisi, bağlama ve metnin durumuna göre değişir. Molina ve Hurtado Albir’e göre, kullanılan teknik çevirmen tarafından yapılan bir seçimin sonucudur ve geçerliliği bağlama, çevirinin amacı ve okurun beklentileriyle alakalı çeşitli sorulara bağlıdır (Molina & Hurtado Albir, 2002, 509). Molina ve Hurtado’nun (2002) modelinde yer alan neolojizm çeviri teknikleri uyarlama (*adaptation*), genişletme (*amplification*), öyküntü (*calque*), telafi (*compensation*), betimleme (*description*), ödünç alma (*borrowing*), söylemsel yaratım (*discursive creation*), yerleşmiş eşdeğerlik (*established equivalent*), genelleme (*generalization*), dilbilimsel genişletme (*linguistic amplification*), dilbilimsel özetleme (*linguistic compression*), değiştirme (*modulation*), özelleştirme (*particularisation*), daraltma (*reduction*), ikame (*substitution*), sözcüğü sözcüğüne çeviri (*literal translation*), yer değiştirme (*transposition*) ve çeşitleme (*variation*) olarak 18 kategoride sınıflandırılmaktadır.

3. 1. *2312* başlıklı çeviri eserde neolojizm örnekleri

Yapılan okumalardan edindiğimiz bilgilerle çalışmamız boyunca elde ettiğimiz verileri değerlendirdiğimizde “yabancılaştırma” ile “yerleştirme” stratejileri kapsamında **öyküntü** (*calque*) ve **ödünçleme** (*borrowing*) birer neolojizm çeviri tekniği olarak okunabilir. *2312*’de sık sık geçen kimi

⁷ Çevirmenle ilgili daha fazla bilgiye Ek-1’den ulaşılabilir.

kavram, terim ve sözcüklerin çevirisinde bu stratejiler neredeyse eşit oranda kullanılmıştır. Bu bölümde çevirikurgu neolojilerinin çevirisine odaklanılarak Molina ve Hurtado Albir Modeli'ne uygun olarak neolojizm çeviri tekniklerinin örnekleri incelenecektir.

Öyküntü (*calque*)

Kaynak metindeki sözcüğün ya da söz öbeğinin birebir çevirisinin yapılarak aktarıldığı neolojizm tekniğidir. Çeviribilimci Özlem Berk, *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi* adlı kitabında öyküntüyü öğelerin sözcüğü sözcüğüne, sırası bozulmadan aktarılması olarak tanımlar ve “sciencefiction” teriminin “bilimkurgu” olarak çevrilmesini bir öyküntü örneği olarak paylaşır (2005, 42). Neolojizm örneklerini sunabilmek için incelememize öyküntü örnekleriye başlanacaktır. “**Qube**”⁸, “**kubi**”⁹ sözcüğü, kuantum bilgisayar anlamına gelen bir neolojizmdir. 2312’de yazarın “qube” terimini bir işletim sistemi ya da yazılım gibi tasarladığını görüyoruz. Kubi, beyne yerleştirilen ve kişiyle iletişim kuran, çeviri yapan ve kişinin sorularını cevaplayan çip formunda gelişmiş bir yapay zekadır. Bu kubilere kullanıcıları birer isim de verebilmektedir; Swan’ın kubisinin adı Pauline’dir ve günümüzdeki yapay zeka tasarımlarının daha gelişmiş bir versiyonudur denilebilir. Bu neolojizmin çevirisi öyküntü tekniğiyle yapılmıştır. Ayrıca bir diğer çevirikurgu neolojisi olan “**wristpad**” (p. 22) öyküntü tekniğinden yararlanılarak “**bilek paneli**” (s. 22) olarak çevrilmiştir. 2312’nin yazarı Kim Stanley Robinson’un bilimkurgu eseri *Red Mars*’ın çevirmen Sabri Gürses’in *Kızıl Mars*’ta yer alan çevirisiyle uyumlu olduğu için bu ifadenin çevirmen Mehmet İhsan Tatari tarafından tercih edildiği tespit edilmiştir. Eserde farklı gezegenler ya da yerlerde yaşayan toplulukları tanımlayan yeni sözcükler de yer almaktadır. Bu yeni sözcüklerin bazıları 2312’nin çevirisinde yerleştirilerek yer alırken bazıları ise eşdeğer çevirilerle erek metne aktarılmıştır. Bunlardan en sık kullanılan ve dikkat çekenleri olarak uyurgezerden esinlenerek yerleştirilen **güneşgezerler** (s. 7) (*sunwalkers*) (p. 3) ve hayalperest sözlükbiriminden esinlenen **güneşperestler** (s. 319), (*sun worshippers*) (p. 399) örnekleri gösterilebilir. Bu neolojilerin çevirisinde de öyküntü tekniğinden yararlanılmıştır. Yerleştirme yoluyla öyküntü tekniği kullanılarak çevirisi yapılan ulaşım araçlarına örnek olarak *blackliner* (p. 88) - **karasefer** (s. 77) ve *sexliner* (p. 127) - **sekssefer** (s. 107) sözcüklerini sunabiliriz. Son olarak, 2312’deki yer adlarının çevirisinde de öyküntü tekniğinden faydalandığı görülmüştür.

1. *High Road* (p. 68) **Yüksek Yol** (s. 59)
2. *Dawn Wall* (p. 5), **Şafak Duvarı** (s. 8)
3. *Plum Lake* (p. 46) **Erik Gölü** (s. 42)
4. *Suffering South* (p. 433), **Çilekeş Güney** (s. 348)
5. *Yes Tor* (p. 623), **Evet Tepesi** (s. 495)

Yukardaki listede yer alan bu özel isimleri, metnin dokusuna ve dolayısıyla dilin doğallığına yansımaya izin vererek Türkçeleştiren çevirmen Tatari, erek eserde tutarlı bir şekilde bu karşılıkları kullanarak doğal anlatımın devamlılığını sağlamıştır. Son olarak, *touchy-feely box* (p. 127) neolojizminin **dokun-hisset kutusu** (s. 108) olarak ifade edilmesiyle öyküntü tekniğinin kullanıldığı görülmüştür.

⁸ Bu örnek 2312 (Robinson, 2012, 22) adlı kaynak eserden alınmıştır. Çok sayıda örneğimiz olduğu için her seferinde tam bir referans vermenin metni ağırlaştıracağı düşünülmektedir. Bu nedenle sonraki örneklerimizde sadece sayfa numaraları referans verilecektir.

⁹ Bu örnek 2312 (Robinson (çev. Mehmet İhsan Tatari), 2016, 22) adlı erek eserden alınmıştır. Çok sayıda örneğimiz olduğu için her seferinde tam bir referans vermenin metni ağırlaştıracağı düşünülmektedir. Bu nedenle sonraki örneklerimizde sadece sayfa numaraları referans verilecektir.

Ödünç alma (*borrowing*)

Molina ve Hurtado Albir, neolojizm çevirisinde kullanılan ödünçleme (*borrowing*) tekniğinin iki şekilde yapıldığını belirtir. Bunlardan ilki olan “pure borrowing” kaynak dildeki sözcüğün olduğu gibi erek dilde kullanılması ve yazılışında herhangi bir değişiklik yapılmamasıdır. İkincisi ise “naturalized borrowing”, sözcüğün fonetik okunuşunun benimsenmesiyle yapılan ödünçleme tekniğidir. İkisi arasındaki farkın anlaşılması için araştırmacılar, *lobby* (**lobby**) ve *meeting* (**mitin**) sözcüklerini örnek vererek bu ayrımın İngilizce-İspanyolca dil çiftinde temsilini oluştururlar (Molina & Hurtado Albir, 2002, 511).

Ödünçleme örnekleri **pure borrowing**, yani sözcüğü olduğu gibi alma ve **naturalized borrowing**, yani sözcüğü fonetik okunuşuyla aktarma olarak iki kategoride sunulacaktır. İlk kategoride kaynak dildeki sözcüğün olduğu gibi erek dilde kullanıldığı örnekler yer verilmiştir. Bir iletişim/yazılım aracı olan “*waldo*” (p. 28, s. 27) sözcüğü bunun ilk örneğidir. Diğer örneklerden bazıları aşağıdaki listede sunulmuştur.

- A. *Passepartout* – iletişim/yazılım aracı (p. 249, s. 204)
- B. *Grindewald*– ulaşım aracı (p.127, s. 107)
- C. *goldsworthy* (p. 4, s. 6)
- D. *gaudeo* (p. 503, s. 401)
- E. *soletta* (p. 399, s. 319)
- F. *pluripotent* (p. 600, s. 477)
- G. *epithalamion* – festival adı (p. 635, s. 506)
- H. *data* (p. 17, s. 18)
- İ. *bowling* (p. 62, s. 54)
- J. *Eidgenössische Technische Hochschule Mobile - ETH Mobile* (p. 531, s. 425) - Bir ulaşım aracı olan bu kavram özgün eserde olduğu gibi Almanca kullanılarak ödünçleme yapılmıştır.

2312'nin çeviri sürecinde çevirmen kültürel neolojizmleri özellikle çevirmeyerek eserdeki çok dilli zenginliği korumaya çabalamıştır. Dipnotta açıklanmayan ve çevrilmeyen bu sözcük ve ifadeler örnek olarak bir tür bayram olan *Durga-puja* (p. 124, s. 106), bir ayın olan *pratahsamdhya* (p. 5, s. 8) ve bir festival olan *epithalamion* (p. 635, s. 506) gösterilebilir. Çevirmenin bu kararıyla hikâye dil açısından zengin bir ortamda anlatılmaktadır. Ayrıca çevirmenin zaman zaman dipnot kullanarak da bu tekniğe başvurduğu görülmüştür. Örneğin erek metne **vaporetto** (p. 102) olarak aktarılan neolojizm için “Venedik kanallarında taksi ya da otobüs gibi kullanılan motorlu tekne” (s. 88) tanımıyla okura kültürel bilgi sunulduğu görülmüştür. Dipnotlarla açıklanan **ödünçleme (pure borrowing)** örneklerinin bir kısmı aşağıdaki listede sunulmuştur. Diğer örnekler ise **Ek-2**'de sunulan listede yer almaktadır.

1. *stupa* (p. 2)

Dipnot - Budistlerin sık ziyaret ettikleri kutsal yerleri belirlemek için kullandıkları, kubbe biçimli sembol. (s. 5) – teolojik bilgi içeren dipnot

2. *goldsworthy* (p.2)

Dipnot - Arazi sanatı kitapta goldsworthy olarak geçiyor. Yazar bu isimle çağımızın en önemli sanatçısı Andy Goldsworthy'ye atıfta bulunuyor (s. 6) - kültürel ve sanatsal bilgi içeren dipnot.

3. *Sol Invictus* (p. 4)

Dipnot - Roma İmparatorluğu'nda güneş tanrısı. (s. 8) – teolojik bilgi içeren dipnot

Bu söz birimin "Batmayan Güneş" olarak dilimizde eşdeğer karşılığı olmasına rağmen çevirmen ödünçleme tekniğine başvurmuştur.

4. *abramovic* (p. 5)

Dipnot - Performans sanatı romanda abramovic olarak anılıyor. Yazar bu sayede hem bu sanatın en önemli isimlerinden biri olan Marina Abramoviç'e şapka çıkarıyor hem de kitapta bu sanatla ilgilenenlerin onun izinden gittiği izlenimini uyandırıyor (s. 8)

Göstergelerarasılık örneği olan bu dipnot, örnek okur çevirmen Mehmet İhsan Tatari'nin tespitini ve yorumunu içerir.

5. **Özgün eser:** Al-Jähiz, Al-Akhtal, Aristoxenus, Ashvaghosha, Kurosawa, Lu Hsün, Ma Chih-Yuan, Proust and Purcell. Thoreau and Li Po, Rumi and Shelly, Snorri and Pigalle. Valmiki, Whitman. Brueghel and Ives. Hawthorne and Melville.

It's said that the naming committee of the International Astronomical Union got hilariously drunk one night at their annual meeting, took out a mosaic of the first photos of Mercury, recently received, and used it as a dart-board, calling out to each other the names of famous painters, sculptors, composers, writers – naming the darts, then throwing them at the map. (p. 20)

Çeviri eser: El-Cähiz, El-Akhtal, Aristoksenos, Ashvaghosha, Kurosawa, Lu Sin, Ma Chih-Yuan, Proust ve Purcell. Thoreau ve Li Po, Celaleddin Rumi ve Shelly, Snorri ve Pigalle. Valmiki, Whitman. Brueghel ve Ives. Hawthorne ve Melville.

Söylentilere göre Uluslararası Astronomi Birliği'nin isimlendirme komitesi, genel kurul toplantısının gerçekleştiği gece zil zurna sarhoş olmuş, Merkür'ün yeni çekilen ilk fotoğraflarının mozaiklerini almış ve onu dart tahtası olarak kullanmıştı. Birbirlerine ünlü ressamların, heykeltıraşların, bestecilerin ve yazarların isimlerini söylüyor, dartlara o adlardan birini takıyor, sonra da haritaya fırlatıyorlarmış.

Dipnot - Merkür'ün kraterlerine verilen bu isimlerin hepsi gerçektir. (s. 21)

Bu dipnot örnek okur çevirmen Mehmet İhsan Tatari'nin gerçek bilgi paylaşımını içerir. Böylelikle, çevirmen yazarın okuru kandırmış olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır diyebiliriz. Çünkü çevirmen şüpheye yer vermeyen bilimsel bilgiyi paylaşarak okurla yaptığı gizli anlaşmayı sürdürür.

6. *Porquoi Pas* (p. 21)

Dipnot - (Fr.) Neden olmasın? (s.21)

7. *Waldo* (p. 28)

Dipnot - Robotları, mekanik kolları ya da makineleri uzaktan kontrol etme imkânı sağlayan, gerçek adı "telemanipülator" olan bir cihaz. Robert E. Heinlein'in Waldo adlı hikâyesinden esinlenilerek icat edildiğinden yazara ithafen bu isimle anılmaktadır. (s. 27)

Bilimsel bilgi içeren bu dipnot ayrıca metinlerarasılık örneği olarak değerlendirilebilir.

8. Macondo (p. 474)

Dipnot - Gabriel García Márquez'in Yüzyıllık Yalnızlık adlı romanında geçen hayali kasaba (s. 378)

Edebi bilgi içeren bu dipnot metinlerarasılık örneği olarak değerlendirilebilir. Örnek okur çevirmen Tatari bu göstergeyi okurla paylaşarak işbirliği yapmaktadır.

2312'nin çevirisinde, ikinci ödünç alma tekniği olan sözcüğün fonetik okunuşuyla erek metne aktarılması örneklerine de çok sık rastlanmaktadır. **Bu ödünçlemelerin (naturalized borrowing)** bazıları aşağıdaki listede sunulmuştur.

1. *kaleidoscope* (p. 90) – **kalydoskop** (s. 78)
2. *exoskeleton* (p. 103) – **eksoskeleton** (s. 89)
3. *hypotyposis* (p. 91) – **hipotipoz** (s. 79)
4. *entheogenic* (p. 342) – **entojenik** (s. 278)
5. *antiphony* (p. 409)– **antifoni** (s. 327)
6. *atrophy* (p. 411) – **atrofi** (s. 329)
7. *hebephrenia* (p. 441) – **hebefreni** (s. 353)
8. *reanimation* (p. 468) - **reanimasyon** (s. 374)

Bu kavram eserde önemli bir yere sahiptir diyebiliriz. Kahramanlarımız Swan ve Wahram'ın projesi olan **reanimasyon** önem arz etmektedir.

9. Genette was now, sitting there as she approached from the beach, **mycrofting** spiderlike in a raised chair that looked weirdly like a toddler's high chair at a restaurant. (p. 342)

Swan plaj tarafından yaklaşırken orada oturuyor, tuhaf bir biçimde restoranlardaki mama sandalyelerini andıran yükseltilmiş bir sandalyede bir örümcek misali **mycroftluk** yapıyordu. (s. 277)

10. "I'd like my lotus to **interpolate**, but how?" (p. 234)

"Nilüferimi **interpole** etmeyi çok isterdim ama nasıl?" (s. 193)

Dipnotlarla açıklanan **ödünçleme (naturalized borrowing)** örneklerinin bir kısmı aşağıdaki listede sunulmuştur. Diğer örnekler ise **Ek-3**'te sunulan listede yer almaktadır.

1. *ballardian* (p.623) – **ballardsı** (s. 495)

Dipnot: (Orj. Ballardian): J.G.Ballard'ın romanlarında ve hikâyelerindeki insan yapımı, kasvetli ve distopik mekanlara benzeyen yer (s. 495) - kültürel bilgi içeren dipnot (Metinlerarasılık)

2. *Vulconoids* (p. 84) – **Vulkanoidler** (s. 73)

Dipnot: Vulkanoid asteroitleri: Merkür ile Güneş arasında yer aldığı farz edilen, varsayımsal bir asteroit kuşağı. Eskiden burada Vulkan adında, Uzay yolu dizisine de eşin kaynağı olan bir gezegen olduğu düşünülürmüş (s. 73) - kültürel bilgi içeren dipnot (Metinlerarasılık)

Genişletme (*amplification*)

Molina ve Hurtado Albir'in modelinde genişletme kaynak metinde yer almayan detayların erek metne eklenmesiyle gerçekleşir. Dipnotların kullanımıyla yapılan genişletmeler bu kategoride değerlendirilir. Berk, genişletmeyi, kaynak metindeki bir düşünceyi daha iyi anlatabilmek ya da sözcüğün anlamını güçlendirmek amacıyla erek metne açıklayıcı bilgi eklemek olarak tanımlar. Berk'e göre, bazı çevirmenler okurlara açıklayıcı bilgiler vermek yerine onların sözlük ya da ansiklopedilere başvurmalarını isterken bazıları okuru dipnotlar, hatta eklerle bilgilendirmeyi tercih eder (Berk, 2005, 124). Genişletme, Molina ve Hurtado Albir'in listesinde azaltma tekniğinin zıttı olarak yer almaktadır.

Çeviri sürecinde çok fazla dipnot kullandığı için birçok kez genişletmeye başvurduğunu belirten çevirmen Tatari'nin özellikle okura tanıtmak istediği kavramlar ya da terimler için açıklama veya genişletme yoluyla erek metne eklemeler yaptığı görülmektedir. Eserin en güzel ve eğlenceli bölümlerinden biri olan **İapetus**'ta belirgin bir genişletme örneği bulunmaktadır. Betimlemelerin çok sık kullanıldığı, yaratıcı bir anlatım ve içselleştirme gibi birçok uslubün içiçe geçtiği bu özel bölüme KSR, "İapetus looks like a walnut, because it is squashed at the poles, and has a prominent equatorial bulge, both quite visible from space." (Robinson, 2012, 280) betimlemesiyle başlamaktadır. Çevirmen Mehmet İhsan Tatari'nin bu cümleyi "**Satürn gezegeninin üçüncü büyük uydusu olan İapetus** bir ceviz gibi görünür, çünkü uzaydan da rahatça seçilebildiği üzere kutuplarından basıktır ve ekvator bölgesi dışarı doğru çıkıntı yapar." olarak erek metne aktardığı görülmektedir. Böylece, yazarın tanımlama yapmadığı **İapetus** için çevirmenin bilgi vererek betimleme ve genişletme tekniklerinden yararlandığı görülmektedir.

Benzer bir genişletme örneğine **Wahram ve Genette** adlı bölümde rastlanmaktadır. Kaynak eserde "During the flight to Pluto and Charon, Wang's qube was able to ferret out quiet a bit more about the lawn bowler's brief life." (Robinson, 2012, 598) olarak yer alan cümle erek esere "Plüton ve **uydusu** Charon'a uçtukları sırada, Wang'ın kubisi çim bowlingçisinin kısa hayatı hakkında biraz daha bilgi ortaya çıkardı." (Robinson (çev. Mehmet İhsan Tatari), 2016, 476) olarak aktarılmıştır. Böylelikle Charon'un Plüton'un uydusu olduğu bilgisi eklenerek erek eser genişletilmiştir. 2312'nin çevirisinde çevirmene ait 105 dipnot bulunduğu için genişletme tekniğinin örnekleri olan bu dipnotlar ayrı bir bölümde metinlerarasılık ve göstergelerarasılık bağlamında ele alınmıştır (bkz. 3.2. Dipnotlarla Neolojizm Çevirisi).

Telafi (*compensation*)

Kaynak metinde yer alan bir bilgi unsurunu ya da biçimsel etkiyi kaynak metinle aynı yerde aktarılmasından dolayı erek metnin farklı bir yerinde aktarıldığı neolojizm çeviri tekniğidir. Aynı

zamanda bir yerleştirme örneği olduğu düşünülen ses oyunları çevirisi bu kategoriye örnek olarak gösterilebilir.

2312’de kurbağaların sesleriyle bir ses oyunu oluşturulan *Ramper!* (p. 112) – **Bunak!** (s. 96), *Robber – Robber – Robber* (p. 112) (Vrak Vrak Vrak) **Arak – Arak – Arak** (s. 96) çevirisi kargaların gakladığı “*Hawk*” (p.96) çevirisi için bir telafi olmuştur diyebiliriz. Özgün eserde “Swan knew a little of the crow language; they would say to each other “Caw, caw, caw,” as now, just chatting and then one word shout a word so clearly that it had become an English word – “Hawk!” – and they would scatter.” olarak yer alan bu cümlelerin çeviri eserde “Swan onların lisanından biraz anlıyordu; şimdiki gibi birbirlerine “gak, gak, gak,” ettiklerinde sadece sohbet ediyorlar demektir. İçlerinden biri sesini iyice yükseltip net bir şekilde, “Kartal!” dediğinde de dört bir yana dağılırlardı.” olarak aktarıldığı görülmektedir. Çevirmen Mehmet İhsan Tatari, “**kartal**” (s. 112) ve “**gak**” (s. 112) sesleriyle gerçekleştirdiği çevirisinde istediği uyumu sağlayamamış olsa da aynı sayfada yaptığı isabetli bir seçimle kurbağaların ses oyununu başarılı bir şekilde erek metne aktarmıştır. Bu nedenle, bu örneğin telafi tekniğine uygun olduğu düşünülmektedir. Eserin edebi değerinin ve yazar Kim Stanley Robinson’un üslubunun korunması açısından ses oyunlarının çevirisindeki bu başarının önemli olduğunu düşünülmektedir.

Betimleme (description)

Kaynak dilde kullanılan ifadenin ya da terimin işlevinin betimlenmesi yoluyla gerçekleşen neolojizm çeviri tekniğidir. Robinson’un eseri *Kızıl Mars’ta (Red Mars) rover* olarak **ödünçleme** (pure borrowing) yoluyla aktarılan (çev. Sabri Gürses) ulaşım aracının 2312’de **arazi aracı** (çev. Mehmet İhsan Tatari) olarak çevirilmesi betimlemeye örnek olarak gösterilebilir. Böylelikle, çevirmen betimleme tekniğinden yararlanarak neolojizm çevirisi gerçekleştirmiştir. Eserde geçen bir başka ulaşım aracı olan “*funicular*” (p. 234), “**raylı bir sistem**” (s. 286) olarak çevrilmiştir. Böylelikle çevirmenin neolojizm çevirisinde yine betimleme tekniğinden yararlandığı görülmüştür. Bu örneğin aynı zamanda **genelleme** tekniğine de dahil edilebileceği ve ilgili bölümde sunulacağı belirtilmelidir. İki kategori için de uygun bir örnek olduğu düşünülmektedir.

Söylemsel yaratım (discursive creation)

Bağlamdan tamamen ayrı bir çeviri yapılmasıyla geçici bir eşdeğerlik oluşturulan neolojizm çeviri tekniğidir. Yani ilk karşılaşıldığında akla gelmeyen bir anlamın erek metne aktarılmasıyla gerçekleşir. Molina ve Hurtado Albir, bu tekniğe örnek olarak *Rumble fish* adlı filmin İspanyolca’ya *La ley de la calle* olarak aktarılmasını göstermiştir (2002, 510). İspanyolca çevirisine baktığımızda “sokak kanunu” olarak aktarıldığını gördüğümüz bu ifade bağlama uygun yapılan çevirinin örneğini oluşturmuştur. Nitekim dilimize *Siyam balığı* olarak çevrilen 1983 yapımı bu Francis Ford Coppola filminin konusunda çete savaşlarının yer aldığı görülmüştür. Coppola’nın akvaryumu ve içindeki beta (siyam) balıklarını bir metafor olarak kullanarak anlatımını güçlendirdiği düşünülmektedir. Siyah beyaz çekilmiş olan bu filmde sadece beta (siyam) balıklarını kırmızı ve mavi renklerde görmekteyiz. Filmde yer alan bu detayın göstergeyi kuvvetlendiren bir anlatıma yol açtığı düşünülmektedir.

Red Mars’ta yer alan “*Terminator*” (p. 143) sözcüğü, *Kızıl Mars* çevirisinde “**Sınırlayıcı**” (s. 209) olarak karşımıza çıkmıştır. *Kızıl Mars’ta* toplam 4 kez kullanılan bu sözcüğü, eseri yayına hazırlayan Çetin Şan’ın, “Bir ay ya da gezegenin aydınlık ve karanlık kısımlarını ayıran sınır hattı” tanımlamasıyla dipnotta açıkladığı görülmüştür. 2312’de yer alan *Terminator* (p. 5) sözcüğünün ise çevirmen Mehmet İhsan Tatari tarafından söylemsel yaratım tekniğinden yararlanılarak erek metne **Tanyeri** (s. 8) olarak

aktarıldığı görölmüştür. Bu eserde ana karakterimiz Swan'ın yuvası olan bu yerin önemli olduğunu ve eserde onu anlatan ayrı bir bölümün yer aldığını görmekteyiz. Robinson, 2312'de **Tanyeri**'ni geliştirmiş ve daha çok detaylandırarak öykünün önemli bir parçası haline gelmesini sağlamıştır. Bu nedenle, çevirmenin "Gezegenin dönüş hızıyla eşzamanlı olarak hareket eden şehir" (Robinson (çev. Mehmet İhsan Tatari), 2016, 28) olarak tanımlanan *Terminator* için **Tanyeri**'ni kullanılması isabetli bir seçim olmuştur. Böylelikle, 2312'de önemli bir rolü olan bu yer isminin çevirisiyle söylemsel yaratım tekniğinin bir örneği oluşturulmuştur.

Yerleşmiş eşdeğerlik (*established equivalent*)

Erek dilin sözlüklerinde bulunan veya günlük yaşamda kullanılan bir karşılığının kullanıldığı neolojizm çeviri tekniğidir. 2312'de yer alan farklı gezegenler ya da yerlerde yaşayan toplulukları tanımlayan yeni sözcüklerin erek dilde eşdeğer ifadelerle karşılandığı örneklerini bu kategoride ele alabiliriz. Bunlardan bazıları, eserde yer alan topluluklar için kullanılan *fliers* (p. 304) – **uçucular** (s. 247) *spacers* (p. 359) – **uzaycılar** (s. 291), *surfers* (p. 312), **sörfçüler** (s. 253), *smart mob* (p. 249) – **akıllı grup** (s. 204) ve *ferals* (p. 182) – **yabaniler** (s. 156) olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevirmenin bu toplulukların çevirisinde yerleşmiş eşdeğerlik tekniğinden yararlandığı görölmüştür. Bunun dışında eşdeğer bir karşılık bulunarak çevirisi yapılan ulaşım araçları da eserde dikkat çekmektedir. Bunlara örnek olarak *hopper* (p. 243) – **sıçrama mekiği** (s. 200) ile *swingby* (p. 58) – **yerçekimi sıçrayışı** (s. 51) verilebilir. Çevirmen Mehmet İhsan Tatari'nin bu iki ulaşım aracının çevirisinde yerleşmiş eşdeğerlik tekniğinden yararlandığı görölmüştür. Son olarak, *anthropology* (p. 394) için kullanılan "**beşeriyet**"in (s. 316) de bu kategoride yer aldığı düşünölmektedir. Erek metinde çevirmen tarafından kullanılan bu eşdeğer karşılıklar yerleşmiş eşdeğerlik örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Sözcüğü sözcüğüne çeviri (*literal translation*)

Kaynak metinde yer alan ifadelerin 2312'de yer alan farklı gezegenler ya da yerlerde yaşayan toplulukları tanımlayan sözcüklerden *Saturnian* (p. 23) – **Satürlü** (s. 23), *Jovian* (p. 68) – **Jüpiterli** (s. 59), *European* (p. 68) – **Europalı** (s. 59), *Mercurial* (p. 23) – **Merkürlü** (s. 23) gibi topluluk adlarının dilimize sözcüğü sözcüğüne çeviri tekniği kullanılarak çevrildiği görölmektedir. Bir başka sözcüğü sözcüğüne çeviri örneği, eserde bir asteroit adı olarak kullanılan *Programming Error* (p. 61) ifadesinin **Programlama Hatası** (s. 52) olarak çevrilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Dönem isimlerinin çevirisinde de bu teknikten yararlanıldığı görölmüştür. *The Late Heavy Bombardment* (p. 121) ifadesi **Geç Dönem Ağır Bombardıman** (s. 103) olarak erek metinde sözcüğü sözcüğüne çeviri örneği oluşturmuştur.

Genelleme (*generalization*)

Erek dilde daha genel bir ifade kullanılması suretiyle yapılan neolojizm çeviri tekniğidir. Bu modelde, özelleştirmenin zıttı olarak belirtilir. Çevirmen Mehmet İhsan Tatari'nin 2312'nin çevirisinde 3 kez genelleme tekniğini kullandığı tespit edilmiştir. Genelleme tekniğinin örneği olarak kaynak metinde bir ulaşım aracı olan "*funicular*" (p. 234) sözcüğünün erek metne "**raylı bir sistem**" (s. 286) olarak aktarılmasını gösterebiliriz. Diğer genellemelerin de benzer örneklerden oluştuğunu söyleyebiliriz.

Uyarlama (*adaptation*)

Kaynak metindeki bir kültür unsurunu erek kültürdeki bir ifadeyle karşılamak olan neolojizm çeviri tekniğidir. Molina ve Hurtado Albir'e göre, bu teknik Vinay ve Darbelnet'in uyarlama ve Margot'un kültürel eşdeğerlik kavramlarına denk gelmektedir. İngilizce'deki **baseball** sözcüğünün İspanyolca'da

futbol ile karşılaşılması buna örnek olarak gösterilmektedir (2002, 509). 2312’de yer alan uyarlama örneklerinin bazıları aşağıdaki listede sunulmuştur.

1. *noodle* (p. 356) – **şehriye** (s. 291)
2. *Uh - oh* (p. 117) sesi dilimizde şaşırma durumunda çok sık kullanılan **Hayda...** (s. 100) ifadesiyle karşılaşmıştır.
3. "Thus you prove *motion is real.*" (p. 162)
"**Harekette bereket var** demek istiyorsun yani." dedi Wahram. (s. 132)

İncelememizde yapılan bulgu değerlendirmede dilbilimsel genişletme (*linguistic amplification*), dilbilimsel özetleme (*linguistic compression*), değiştirme (*modulation*), yer değiştirme (*transposition*), özelleştirme (*particularisation*), daraltma (*reduction*), ikame (*substitution*) ve çeşitleme (*variation*) tekniklerine bu eser karşılaştırılmasında rastlanılmamıştır.

3.2. Dipnotlarla neolojizm çevirisi

2312 adlı özgün eserde yazar hiç dipnot kullanmamıştır ancak çeviri eserde toplam **107** dipnot bulunmaktadır. Bunlardan **105**’i çevirmen Mehmet İhsan Tatarı’nın notu olup sadece ikisi eseri yayına hazırlayan Ömer Ezer’e aittir. Çevirmene ait dipnotların **32**’sinde metinlerarası ve göstergelerarası göndermelerle okurun yönlendirildiği ve metinlerarası bir yolculuğa davet edildiği görülmektedir. Diğer dipnotların tarihi, teolojik, kültürel, sanatsal, edebi, bilimsel, arkeolojik ve coğrafi bilgiler paylaşmak için kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca çevirmenin kısaltmaların açıklaması ya da farklı dillerden (Latince, Fransızca, Almanca vb) kullanılan sözcük ya da ifadelerin çevirisi ve açıklamaları için dipnotlardan yararlandığı söylenebilir. Aşağıdaki listede farklı kategorilerden çeşitli dipnot örnekleri sunulmaktadır.

1. *Pachinko Day* (p. 62) **Pachinko** Günü (s. 54)
Dikey bir tilt oyununa benzeyen, birden fazla küçük topla oynanan bir tür Japon oyunu

Bu dipnot ile okura kültürel bilgi sunulmaktadır.

2. "We live an hour and it is always the same." he recited. (p. 180) "**Bir saat yaşıyoruz ve o da hep aynı,* diye ezberden okudu.** (s. 150)
Yazarın kendi kitabı Antartika’ya yaptığı bir gönderme

Bu dipnotun metinlerarasılık içerdiğini söyleyebiliriz. Çevirmen yazarın kendi eserlerinden biri olan *Antartika*’ya yaptığı göndermeyi dikkatli bir okur olarak yakalamış ve bunu diğer okurlarla paylaşmıştır.

3. "One’s thoughts and moods darkened to a sometimes fuligin black. (p. 201) "Düşünceleriniz ve ruh haliniz **fuligin karasına** bürünüyordu.* (s. 167)
"Siyahtan daha siyah" olarak tanımlanan kurgusal bir madde. Gene Wolfe’un "The Book of the New Sun" adlı kitabına bir gönderme

Bu dipnotun da benzer şekilde metinlerarasılık içerdiğini söyleyebiliriz.

4. *mal du siecle* (p. 441) - **mal du siecle** (s. 353)

(Fr.) *Yüzyılın hastahğı (melankoli)*

Yazarın Latince, Almanca, Fransızca ya da Japonca gibi farklı dillerdeki kavramlar ya da terimleri kullandığı zaman çevirmenin dipnot düşerek kavramların çevirisini eklediği ve böylelikle metni açıklama ya da ekleme yaparak genişlettiğine örnek olarak bu dipnotu gösterebiliriz.

5. *Maxfield Parish blue* (p. 635) – **Maxfield Parish mavisiydi** (s. 504)

Amerikalı bir ressam

Bu dipnot ile okura sanatsal bilgi sunulmaktadır.

2312'nin çevirisinde bu kadar çok dipnot kullanılmış olmasının nedeninin yazarın neolojizm açısından zengin eserler üretmesiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim KSR'nin *Forty Signs of Rain* adlı bilimkurgu eseri Türkçe'ye çevrildiğinde çeviri eserin küçük bir sözlükle yayınlandığı görülmüştür. *Yağmurun Kırk İşareti* adıyla Resif Yayıncılık tarafından 2010 yılında yayınlanan bu eserde çevirmenler bir liste oluşturmuştur. Bir nevi dipnotların sunulduğu bu listede çevirmenler Emre Yerlikhan ve Koray Özbudak eserde geçen bazı terim ya da kavramların açıklamasıyla birlikte bazı kısaltmaların da açıklamasına yer vererek okurun eseri okurken yararlanması için bir sözlük sunmuştur. Yine Robinson'un dilimize çevirmen Sabri Gürses tarafından kazandırılan bilimkurgu eseri *Red Mars*'ın çevirisi *Kızıl Mars*'ta toplam 83 adet dipnot olduğu tespit edilmiştir. Eseri yayıma hazırlayan Çetin Şan yeni kavram ve terimleri ya da kısaltmaları dipnotlarla açıklamıştır. Eserde yer alan dipnotların göstergelerarasılık ve metinlerarasılık içerenlerinin tam listesi **Ek-4** ve **Ek-5**'te sunulmuştur. Bu listelerden ilgili dipnotların kullanıldığı sözcük ve ifadelere erişilebilir.

3.3. Kısaltmalarda neolojizm çevirisi

Öyküntü yoluyla yapılan neolojizmlerin çevirisine kısaltmalarda da rastlanmıştır. Çevirmen kısaltmaları olduğu gibi erek esere aktarmaktansa açıklama yoluyla çevirmeyi tercih etmiştir. Örneğin kaynak eserde geçen **ADHD** kısaltmasının erek eserde “dikkat eksikliği ve hiperaktif bozukluklar” (p. 226, s. 187) olarak çevrildiği görülmektedir. Yapılan diğer kısaltma açıklamalarından bazıları aşağıda sunulan listede yer almaktadır.

- **ACID** – görünüşte nedensiz yere aniden ölüm (p. 209, s. 174)
- **NGO** – Hükümet için çalışmayan (p.209 s. 174)
- **LD** – Ölümcül doz (p. 187, s. 156)
- **RNA** – Riayetsizlik Nedenlerini Azaltma (p. 427, s. 342)
- **SERP** – Kırsal Yoksulluğu Önleme Derneği (p. 427, s. 342)

4. Çevirmen-okur işbirliği: neolojizm çevirisinde yeni arayışlar

Neolojizm çevirisi incelenmesi için elverişli ve zengin olduğu düşünülen çevirikurgu eserlerde çevirmen farklı tekniklerden yararlanabilir. 2312'nin neolojizm çevirisi bağlamında gerçekleştirilen incelememizde çevirmenle okurun işbirliğini gerektiren yeni arayışların bulunduğu görülmüştür. Bu bölümde, çevirmenin 2312'deki neolojizm çevirilerinde yararlandığı yeni teknikler ele alınmıştır.

Karşılaştırmalı eser incelemesinde, dipnotlarda açıklanmayan neolojizm örneklerinin yanı sıra, metin içinde açıklanan örnekler olduğu görülmüştür. Kaynak eserde yazar tarafından açıklanan yabancı terimlerden oluşan bu kategori neolojizm çevirisini çeşitlendirmektedir. Bu nedenle, bir tür neolojizmle başa çıkma yöntemi olarak görülebilir. Çevirikurgu türüne özgü çeviri ve dille ilgili açıklamaların bu şekilde karşısına çıkmasıyla okur da karakterle birlikte bir öğrenme sürecine dahil olma fırsatı bulabilmiştir. 2312'de tercüme kemerini kullanarak Çince öğrenmeye çalışan Kiran'ın öğrendiği kavramları okur da onunla eş zamanlı olarak öğrenir. *Xuan - geride bırakılan* (p. 329, s. 268), *Xiaojinke - küçük altın depolama merkezleri* (p. 319-320, s. 260), *Xuanfu - süregiden kaos* (p. 319-320, s. 260) ve *Yinxing gongzi - görünmez ücret* (p. 319-320, s. 260) ile *anacoenesis* (p. 166-167), (s. 139) ve *synchotesis* (p. 166-167), (s. 139) bunların örnekleri olarak sunulabilir. Swan'ın kubisi Pauline ile konuşmasından belagat yöntemleri olduğunu öğrendiğimiz *anacoenesis* ve *synchotesis* için ilgili açıklama yine Pauline tarafından yapılmaktadır. İlerleyen bölümlerde Çince kavramların kaynak metinde olduğu gibi kullanılarak yabancılaştırma stratejisinden yararlandığı görülmektedir. Çevirmen Tatarı'nın, karakterimiz Kiran'ın bu Çince sözcükleri öğrendiğini ve kullanabildiğini düşünmemizi istediği söylenilebilir. Bu nedenle, çevirmen-okur işbirliğine kapı aralayan bir yaklaşımın varlığından söz edilebilir.

Bir başka çevirmen-okur işbirliğini gerektiren neolojizm çevirisine karşılaştırmalı eser incelemesinde dipnotlarda açıklanan neolojizm örneklerinde rastlanmıştır. *Bardo* kavramının “**Bardo** halinde süzülüyor.” (p. 92, s. 80) olarak erek metne aktarıldıktan sonra “Budizm inancına göre ruhun ölüm ile yeniden doğum arasındaki ara hali” teolojik dipnotu düşülerek açıklama yapıldığı görülmektedir. Eserde dipnot verilmeyen neolojizm örnekleri de mevcuttur. Buna örnek olarak *Salvia divinorum* (p. 87, s. 76) gösterilebilir. Meksika'da yetişen bir bitki türü olduğunu öğrendiğimiz bu bitkinin adı **Liste 3**'te herhangi bir dipnot ya da açıklama veya genişletme yoluyla ekleme yapılmadan özgün haliyle kullanılmaktadır. Kendinden önce ya da sonra kullanılan diğer bitki isimlerinin ise çevrilerle aynı listede yer aldığı görülmektedir.

Ses oyunlarının çevirisi de neolojizm çevirisi olarak değerlendirilebilir. 2312'de ses oyunlarının çevirisinin güzel örneğini kurbağaların sesleriyle oluşturulan *Ramper!* (p. 112) – **Bunak!** (s. 96), *Robber – Robber – Robber* (p. 112) (Vrak Vrak Vrak) **Arak – Arak – Arak** (s. 96) çevirisinden daha önce bahsedilmiştir. Ayrıca, *meet mate* (p. 620) için kullanılan ses uyumu içeren **tanış çiftleş** (s. 493) ikilisi ve *live-die-lie* (p. 625) üçlüsü için kullanılan **yiten-kalan-yalan** (s. 497) çevirileriyle yapıldığı görülmektedir. Metnin edebi değeri ve yazarın üslubunun korunması açısından ses oyunlarının çevirisindeki bu başarının önemli olduğunu söylemek gerekir.

Sonuç olarak, 2312 adlı çevirikurgu eserin çevirisinde en çok karşılaşılan neolojizm çeviri tekniğinin ödünçleme olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra dipnotların da dâhil olduğu genişletme ve öyküntünün de sık kullanılan neolojizm çeviri stratejileri olarak tespit edildiği söylenebilir. Çevirmen Tatarı'nın hiç kullanmadığı tekniklerin ise dilbilimsel genişletme, dilbilimsel özetleme, değiştirme, yer değiştirme, özelleştirme, daraltma, ikame ve çeşitleme olduğu görülmüştür. Mevcut araştırmada hem neolojizm çevirilerinde bir genişletme tekniği olarak tanımladığımız hem de yanmetinsellik kapsamında incelediğimiz metinlerarasılık açıklaması içeren dipnotların sayısının yüksek olduğu görülmüştür. **105**'i çevirmen notu olan dipnottan **32**'si okuru farklı sanat eserlerine taşıyarak onu metinlerarası ya da göstergelerarası bir yolculuğa çıkarmaktadır. **11**'i göstergelerarası, **21**'i metinlerarası göndermeler içeren bu dipnotların örnek okuru işbirliğine davet etmesiyle çevirmen ve okur arasında bir işbirliğine yol açtığını söyleyebiliriz. Ayrıca bu durum neolojizm çevirisinde yeni bir arayış olarak değerlendirildiği takdirde neolojizm çevirilerine farklı bir açıdan bakabilmemizi sağlayabileceği düşünülmektedir.

5. Sonuç

Neolojizm çevirilerinde yabancı sözcüklerin kullanımının daha çok tercih edilmesi olan ödüncleme dilbilimcilere göre yeni bir durum değildir. Dilbilimcilerin bakış açısında yeni bir eğilim olmayan yabancı sözcüklerin yeğlenmesi dilimiz açısından ciddi bir sonuç getirebilir. Doğan Aksan bazı sözcüklerin unutulması hatta sözcük ölümlerine rastlanmasını bu eğilimin bir sonucu olarak değerlendirmiştir (2009, 24) Ancak bu genel eğilimin çevirmenlerin bu konudaki gayretiyle daha olumlu bir yöne aktarılabilereği düşünülmektedir. Çevirmenlerin neolojizm çevirilerindeki gayreti ve istekliliği ve okurların bu yeni sözcükleri kabuldeki isteği çevirmenleri dillerin yaratıcı gücünü daha fazla kullanma konusunda teşvik edebilir.

Neolojizm çevirilerinde izlenen modellerde *yöntem*, *strateji* ve *teknik* kavramları konusundaki kavram tartışmasına açıklık getiren ve sınıflandırmalarını belirgin örneklerle destekleyen Molina ve Hurtado Albir'in (2002) modelini bu çalışmada kullanmamızın nedeni bu modelin içinde barındırdığı çeşitliliğin çevirikurgu eserlerdeki neolojizm çevirilerinin incelenmesi için uygun olduğunun düşünümesidir. Bu yüzden, Molina ve Hurtado Albir'in modelinin bu tür çalışmalarda yol gösterici ve aydınlatıcı olduğu söylenebilir.

İncelenen çevirilerde, neolojizmler için kullanılan metinlerarası dipnotlar, okurla yapılan bir anlaşmanın varlığına işaret eder niteliktedir diyebiliriz. Hem yanmetinsel öğeler hem de bir neolojizm çeviri tekniği olarak değerlendirebileceğimiz dipnot kullanımının 2312'de çok sık karşılaşılan bir neolojizm çeviri tekniği olduğunu söylemek mümkündür. Yanmetinsel öğeler olarak dipnotların kullanımını, ödüncleme tekniğinin kullanılmasıyla birlikte okurun kavram hakkında bilgilenmesine olanak sağlanmaktadır. Aynı zamanda, okur başka metinlere de yönlendirilerek metinlerarası bir yolculuğa davet edilmektedir. Bu vesileyle okurun örnek okur olarak Eco'nun (2016) anlatı ormanlarında tanımladığı türden bir yolculuğa çıkması mümkün olmaktadır. Böylelikle, çevirmen tarafından okura hem söz konusu kavrama dair gerekli açıklama ya da betimleme sunulurken hem de kavramın kökenine inebilmesi ve kaynağa ulaşabilmesi için bir fırsat verilmektedir diyebiliriz. Diğer sık rastlanan neolojizm tekniği ise öyküntüdür. Çevirmen pek çok kez bu tekniğe başvurarak özellikle çevirikurgu kavramlarını çevirmiştir. Bu seçimin çalışmamız açısından anlamlı olduğu düşünülmektedir. Özellikle çevirikurguya dair tasarımların çevirilerinde yenilikçi çözümler arayışında olduğu görülen çevirmenin öyküntü tekniğinden bu kadar sık yararlanması neolojizm çevirisi ve çevirikurguda neolojizmin çevirisi bağlamında önemli bir bulguya işaret ediyor olabilir. Daha önce de belirtildiği üzere, karşılaştırmalı eser incelemesi sonucunda hiç rastlanmayan neolojizm çeviri tekniklerinin dilbilimsel genişletme, dilbilimsel özetleme, değiştirme, yer değiştirme, özelleştirme, daraltma, ikame ve çeşitleme olduğu görülmüştür.

Çeviribilimde genellikle ikili karşıtlıklar üzerinden değerlendirilen kavramlar olan görünürlük/görünmezlik, çevirmenin sesi/sessizliği veya yerlileştirme/yabancılaştırma tartışması bu araştırmanın odağında yer almamaktadır. Ancak bu konuyla ilgili çalışmamızı ilgilendiren bir detaya dikkat çekmemiz gerekir. Çevirmenin sesi ve görünürlüğü konusunda, 105 dipnot düşen bir çevirmenin metnin içinde uyguladığı neolojizm teknikleriyle de hayli görünür olduğu ve sesini okura sık sık duyurduğu aşıkârdır. Buradan yola çıkarak dijital çağın profesyoneli olarak çevirmenlerin artık daha görünür olduğu ve tabii olması gerektiği konusundaki yargımızı dillendirmek yerinde olacaktır. Yerlileştirme ile yabancılaştırma stratejileri konusunda ise ölçülü ve dengeli bir yaklaşımın dili besleyeceğine inanılmaktadır.

Çalışmamızın bir diğer sonucu da metinlerarasılığın ve göstergelerarasılığın çevirmenle okurun işbirliğini gerektirdiğini işaret eden bulgulara ulaşmış olmamızdır. Örnek okur olarak merak uyandıran kavramları araştıran çevirmen Tatari, okurlara kültürel, bilimsel, coğrafi ya da teolojik bilgi sunmak için dipnot kullanarak bu yanmetinsellikten yararlanmışır. Çevirmen ile okur arasında işbirliği gerektiren çevirmen notlarının metinlerarasılık ya da göstergelerarasılık içerlerinde özellikle bu işbirliğinin belirgin olduğu düşünülmektedir. Çevirmenin okurla dipnotlar aracılığıyla bilgi paylaşırken çevirmen-okur işbirliği gerektiren bir yolda meraklı ve ilgili okurları kaynağın doğruluğunu kontrol etmesi için araştırmaya teşvik ettiğini düşünebiliriz. Böylelikle, çevirmenin metinlerarasılıkla göstergelerarasılık konusundaki yetkinliğinin çevirmen-okur işbirliğine yol açtığı görülmüştür.

Sonuç olarak, daha bütüncül bir bakış açısıyla çevirmen tarafından çeviri esere eklenen dipnotlar okurun beğenisi ve kabulüyle çok daha işlevsel bir rol üstlenebilirler. Çeviri eserde neolojizmin etkisini ve işlevini elbette çevirmenin kararı belirleyecektir. Nitekim çevirmen Mehmet İhsan Tatari dipnotları aslında çevrilemezlik döngüsünün kırılması amacıyla bir son çare olarak değil, erek dilin zenginliğini olabildiğince açığa çıkarmak ve kaynak dilin de kendi zenginliğini göstermesine fırsat tanımak için kullanmaktadır. Dillerin gelişimi de yüzyıllar boyunca bu etkileşimle mümkün olmuştur. Özellikle çevirikurgu gibi yeni sözcük türetmeye elverişli bir türde eser seçimi yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu eserin seçilmesinin ve bu konuya odaklanılmasının nedeni geleceği öngören çevirikurgu eserlerin günümüzde kullanılan dilin gelecekte geçireceği değişiklikleri öngörebilmesindeki güçten kaynaklanmaktadır diyebiliriz.

Kaynakça

- Aksan, Doğan. 2009. *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*. 3. Cilt. 5. Baskı. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Aksoy, Özge & Selmin Söylemez, Ayşe. 2023. Translation of Neologisms in Science Fiction: The Textual Reality or Unreality of the Target Text. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*. 18/107-122.
- Aktulum, Kubilay. 2011. *Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık*. Kanguru Yayınları. Ankara.
- Akyıldız, Ekim. 2021. *Margaret Atwood'un the Handmaid's Tale Başlıklı Eserindeki Neolojizmler ve Türkçe Çevirisinde Kullanılan Çeviri Teknikleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Apaydın, Tuğçe. 2020. Neolojizm Çevirileri Üzerine Bir İnceleme: Alice's Adventures in Wonderland ve Through the Looking Glass Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 13/73. 27-41.
- Bayar, Zühtü. 2001. *Bilimkurgu ve Gerçeklik*. Broy Yayınevi. İstanbul.
- Berk, Özlem. 2005. *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*. Multilingual Yabancı Dil Yayınları. İstanbul.
- Delabastita, Dirk. 2004. Literary Style in Translation: Archaisms and Neologisms. In H. Kittel (Ed.), *Übersetzung Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*, 1. Teilband. Berlin/New York. s. 883-888.
- Dursun Önen, Kübra Fatma. 2023. Bir Neolojizm Örneği: Medeniyet Kavramının Türkçe Kurgu Dışı Metinlerdeki Serüveni. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 12/251-260.
- Eco, Umberto. 2016. *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*. çev. Kemal Atakay. Can Yayınları: İstanbul.
- Kaindl, Klaus, Karlheinz Spitzl. 2014. *Transfiction: Research into the Realities of Translation Fiction*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam / Philadelphia.
- Kaindl, Klaus. 2014. Of Dragons and Translators: Foreignness as a Principle of Life: Yoko Tawada's "St. George and the Translator". *Transfiction: Research into the Realities of Translation Fiction*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia.

- Kaindl, Klaus. 2018. "The Remaking of the Translator's Reality: The Role of Fiction in Translation Studies". *The Fictions of Translation*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia.
- Kavruk, Fatma Ülkü. 2022. *Kurgusal Diller, Kültürel Neolojiler ve Çeviriyaratım: İngilizceden Türkçeye ve Almancaya Aktarımlar*. Doktora Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. Ankara.
- Molina, Lucia & Hurtado Albir Amparo. 2002. Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach. *Meta Translators' Journal*, 47 (4), 498-512.
- Newmark, Peter. 1988. *A Textbook of Translation*. Prentice Hall International (UK) Ltd. London.
- Robinson, Kim Stanley. 2003. *Kızıl Mars*. çev. Sabri Gürses. Kabalcı Yayınevi: İstanbul.
- Robinson, Kim Stanley. 2010. *Yağmurun Kırk İşareti*. çev. Emre Yerlikhan, Koray Özbudak. Resif Yayıncılık: İstanbul.
- Robinson, Kim Stanley. 2012. *2312*. Orbit Publishing: Hachette Book Group. New York, United States of America.
- Robinson, Kim Stanley. 2016. *2312*. çev. Mehmet İhsan Tatari. İthaki Yayınevi: İstanbul.
- Vardar, Berke. 2002. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual Yabancı Dil Yayınları. İstanbul.
- Yetkin Karakoç, Nihal. 2014. Structural Calques in Neologism Translation and Unintelligibility: The Case of Generation X. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/3. 1611-1619.

Ekler**Ek – 1****Çevirmen Mehmet İhsan Tatari**

25 Temmuz 1980 İstanbul doğumlu Mehmet İhsan Tatari İzmir’de yaşamaktadır. Çevirmen, Ege Üniversitesi Tekstil Mühendisliği ve Anadolu Üniversitesi İşletme bölümlerinde eğitim görmüştür. “Yorgun Savaşçı’nın Günlüğü” adlı blog sayfasını yazdığı hikâyeleri yayınlamak için oluşturulan yazar/editör/çevirmen Tatari uzun bir süredir çevirileri, makaleleri, incelemeleri ve kısa hikâyeleriyle “Kayıp Rıhtım” adlı edebiyat sitesinde faaliyet göstermektedir. Temmuz 2009’da başladığı bu faaliyetlere uzun süre site yöneticisi ve genel yayın editörü olarak devam ettikten sonra sadece çevirmen olarak devam etme kararı almıştır. Tatari aynı zamanda edebiyat, sinema ve çizgi roman alanlarında 2006 yılından beri internet üzerinden yayın yapan “Gölge E-Dergi” adlı dergiye serbest yazar olarak makale, hikâye, röportaj ve incelemelerle katkıda bulunmaktadır. Çevirmen 2010 ve 2013 yılları arasında yayınlanan dört eserinin yanı sıra bilimkurgu, korku ve fantastik kurgu türünde birçok eserin çevirmenliğini ve editörlüğünü yapmıştır.

Ek – 2**Ödünçleme (pure borrowing) dipnot listesi**

1. *Exergasia* - (Lat.) Aynı fikri farklı kelimelerle tekrar tekrar ifade etmek anlamındaki bir belâgat şekli (s.22) - çeviri dipnotu
2. *Furioso* - (İt.) Öfkeli (s. 25) - çeviri dipnotu
3. *İo* - Jüpiter'in uydularından biri. (s. 31) - bilimsel bilgi dipnotu
4. *Callisto* - Jüpiter'in en büyük ikinci doğal uydusu. Güneş sistemindeki en büyük üçüncü uydudur (s. 57) - bilimsel bilgi içeren dipnot
5. *Deinococcus radiodurans* - Bir bakteri türü. Radyasyona karşı bilinen en dayanıklı canlılardan biridir. (s. 61) - bilimsel bilgi dipnotu
6. *Titan* - Satürn'ün en büyük uydusu. (s.17) - bilimsel bilgi dipnotu
7. *Vesta* - Asteroid Kuşağı'ndaki en büyük ikinci göktaşı. (s. 18)- bilimsel bilgi dipnotu
8. *Enceladus* - Enceladus: Satürn'ün altıncı büyük uydusu (s. 78) - bilimsel bilgi içeren dipnot
9. *Bardo* - Budizm inancına göre ruhun ölüm ile yeniden doğum arasındaki ara hali. (s. 80) - teolojik dipnot
10. *hawala* - Çoğunlukla Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Hindistan bölgelerinde kullanılan, güvene ve tanışıklığa dayalı, gayriresmi bir para, mal ya da insan aktarma metodu. (s. 101) - kültürel bilgi içeren dipnot
11. *Kokopelli* - Flüt çalan, kambur biri olarak betimlenen ve Güney Amerika yerlileri arasında yaygın olan bir bereket tanrısı figürü. Genellikle kafasında kuştüyüne veya antene benzeyen çıkıntılar bulunur. (s. 122) - kültürel bilgi içeren dipnot
12. *vazopressin* - Memelilerin büyük çoğunluğunda bulunan, vücuttaki su dengesini sağlayan hormon. (s. 149) - bilimsel bilgi içeren dipnot
13. *reductio ad absurdum* – (Lat.) Saçma olana indirgeme yöntemi (s. 151) - bilimsel bilgi içeren bu çeviri dipnotu yazarın *Red Mars* adlı eserinin çevirisinde de dipnot olarak yer almıştır.
14. *Jeeves* - Pek çok kısa hikâyeye, romana, filme ve muzikale konu olan zeki ve güvenilir kahya karakteri. Yurtdışında Batman'ın Alfred'i kadar meşhurdur. (s. 154) - kültürel bilgi içeren dipnot (Metinlerarasılık)
15. *ostinato* – Bir müzik parçasında pes seslerin sürekli tekrarlanması (s. 167) - kültürel/müzikal bilgi içeren dipnotu
16. *berdache* - Kuzey Amerika yerlilerinde kadın gibi giyinip davranan erkek (s. 190) - kültürel bilgi içeren dipnot
17. *soletta* - Uzay yelkenlerinin aynalar vasıtasıyla güneş ışığını bir gezegenin yüzeyine odaklayabildiği bir düzenek. (s. 234) - bilimsel bilgi içeren dipnot

18. *Marie Celeste* - 1872'de Atlantik Okyanusu'nda terk edilmiş olarak bulunan ve o günden beri gizemini koruyan ticari gemi. Gemideki her şey yerli yerinde durmasına rağmen tek bir mürettebatın bile izine rastlanmamıştır. (s. 248) – kültürel ve tarihi bilgi içeren dipnot
19. *taggart* - Taggart adlı meşhur dedektiflik dizisine bir gönderme. (s. 248) - kültürel bilgi içeren dipnot (Metinlerarasılık)
20. *Haylick limit* – Haylick limit: Normal bir insan hücresinin azami bölünme sayısı (s. 330) - bilimsel bilgi içeren dipnot
21. *Götterdämmerung* - Richard Wagner'in Nibelung Yüzüğü adlı opera dörtlemesinin son bölümü. Götterdämmerung, "Ragnarök" yani İskandinav mitolojisinde "kıyamet" anlamına gelen sözcüğün Almanca'ya tercümesidir. (s. 346) - mitolojik bilgi içeren dipnot (Metinlerarasılık)
22. *Everglades* - Florida'nın güneyindeki tropik bir sulak alan. (s. 348) - coğrafi bilgi içeren dipnot
23. *taedium vitae* - (Lat.) Yaşam bıkkınlığı (s. 353) - çeviri dipnotu
24. *weltschmerz* - (Alm.) Hayat acısı (s. 353) - çeviri dipnotu
25. *mal du siecle* - (Fr.) Yüzyılın hastalığı (melankoli) (s. 353) - çeviri dipnotu
26. *Hikikomori* - (Jap.) İçine kapanma (s. 353) - çeviri dipnotu
27. *tristitia* - (Lat.) Keder, melankoli (s. 353) - çeviri dipnotu
28. *Älterschmerz* - (Alm.) Yaşlılık dolayısıyla duyulan korku (s. 353) - çeviri dipnotu
29. *Om Mani Padme Hum* - Budizm'de çok sık tekrarlanan ve insana pozitif enerji kattığına inanılan bir mantra. "Lotus Çiçeğinin İçindeki Mücevher" anlamına gelir. (s. 390) - teolojik bilgi
30. *trimaran* - Ortada büyük, yanlarda küçük olmak üzere üç kayığa sahip bir yelkenli tekne çeşidi. (s. 405) - kültürel bilgi içeren dipnot
31. *fulleren* - 60 karbon atomundan oluşan, küre şeklindeki bir molekül yapısı (s. 413) - bilimsel bilgi içeren dipnot
32. *dim sum* - Ülkemizde "Çin mantısı" olarak da bilinen, bir sürü küçük tabakta ayrı ayrı sunulan geleneksel bir Çin yemeği (s. 463) - kültürel bilgi içeren dipnot
33. *kipple* - İşe yaramaz eşyaların oluşturduğu, kendi kendine büyüyen çöp yığını. Philip K. Dick'in "Androidler Elektrikli Koyun Düşler Mi?" adlı romanına bir gönderme (s. 496) - kültürel bilgi içeren dipnot (Metinlerarasılık)
34. *clinamen* - (Lat.) Eğim, sapma. Romalı filozof Lucretius'un atomların beklenmedik bir yerde ve beklenmedik bir zamanda sapma gösterebileceğine dair kuramı (s. 497) - bilimsel bilgi içeren çeviri dipnotu

Ek – 3

Ödünçleme (*naturalized borrowing*) dipnot listesi

1. *petroglyph* – **petroglif**: Kazıma, yontma ya da boyama yoluyla taş üzerine yazılan yazı veya işaret. (s. 5) - kültürel bilgi içeren dipnot
2. *inuksuit* – **inuksuk**: Kanada yerlilerinin yol işareti olarak kullandıkları, üst üste yığılmış taşlardan oluşan yapı. (s. 6) - kültürel bilgi içeren dipnot
3. *biome* – **biyom**: Biyom: Aynı bitki örtüsünün ve iklim koşullarının egemen olduğu coğrafi alan (s. 36) - bilimsel bilgi içeren dipnot
4. *geode* – **jeot**: İçi kristalleşmiş minarellerle dolu volkanik bir taş. Dış görünüşü normal kaya gibidir, içiye oyuk ve kristallerle doludur (s. 38) - bilimsel bilgi içeren dipnot
5. *biota* – **biyota**: Belirli bir bölgede yaşayan bitki ve hayvanların bütünü (s. 61) - bilimsel bilgi içeren dipnot
6. *Ruritians* – **Ruritanyalar**: Ruritanya: Orta Avrupa'da yer aldığı farz edilen, romanlara konu olan hayali bir ülke (s. 63) - kültürel bilgi içeren dipnot (Metinlerarasılık)
7. *dosimeter* – **dozimetre**: Kişinin maruz kaldığı radyasyon miktarını ölçmeye yarayan bir alet (s. 132) - bilimsel bilgi içeren dipnot
8. *lymbic system* – **limbik sistem**: Beynin şakak lopunda bulunan ve korku, kızgınlık, sevgi, mutluluk gibi pek çok duygunun merkezi olan yer (s. 146) - bilimsel bilgi içeren dipnot
9. *corpus callosum* – **korpus kallozum**: Beynin her iki lopu arasında bilgi iletişimi sağlayan sinir ağı sistemi (s. 148) - bilimsel bilgi içeren dipnot
10. *oxytocin* – **oksitosin**: Doğumda kolaylık sağlayan, sosyal ilişkilerde, eşler arasındaki bağlarda ve orgazm olmada rol oynayan beyin hormonu (s. 149) - bilimsel bilgi içeren dipnot

11. *vasotocin* – **vazotozin**: İnsanlar hariç, memelilerde (kuş, sürüngen vs) bulunan ve vazopressin ileoktisin benzeri bir görev gören halkasal bir peptid hormon (s. 149) - bilimsel bilgi içeren dipnot
12. *endorphin* – **endorfin**: Vücudun ağrıyan bölgelerini rahatlatmak için beyin tarafından salgılanan, morfin benzeri bir etki yaratan hormon (s. 149) - bilimsel bilgi içeren dipnot
13. *bitopential gonad* – **bipotansiyel gonad**: Dişi ya da erkek hücrelere dönüşme potansiyeli olan öncül hücre grubu (s. 189) - bilimsel bilgi içeren dipnot
14. *hijra* – **hicra**: Güney Asya’da, özellikle Hindistan’da eşcinsellere verilen ad (s. 190) - kültürel bilgi içeren dipnot
15. *symbiogenesis* – **simbiyogenez**: İki farklı organizmanın birbirleriyle birleşerek yeni bir organizma meydana getirmesi (s. 275) - bilimsel bilgi içeren dipnot
16. *medina* – **medine**: Kuzey Afrika ülkelerinde eski Arap mahallelerine verilen ad (s. 286) Kültürel bilgi içeren bu dipnot yazarın *Red Mars* adlı eserinin çevirisinde de dipnot olarak yer almıştır.
17. *precariat* – **prekerya**: Sosyal güvencelerden yoksun işçilerin ve işsizlerin oluşturduğu tabaka (s. 292) - kültürel bilgi içeren dipnot
18. *Ustad Isa Crater* - **Üstad İsa Krateri**: Üstad Şirazi ya da bizdeki adıyla İranlı Üstat Mehmet Efendi, Taç Mahal’in mimarı ve Mimar Sinan’ın öğrencilerinden biridir (s. 318) - kültürel bilgi içeren dipnot
19. *kleptoparasitism* – **kleptoparazitizm**: Bir canlının başka bir canlı tarafından hazırlanmış, yakalanmış, avlanmış ya da biriktirilmiş yiyecekleri çalarak beslenmesi (s. 342) - bilimsel bilgi içeren dipnot
20. *Unitarian* – **Üniteriyen**: Hıristiyanlıktaki teslis inancının aksine tanrının birliğini savunan Hıristiyan inancı (s. 379) - teolojik dipnot

Ek- 4

Göstergelerarasılık içeren dipnotla açıklanan sözcük, ifade ve/ya cümlelerin listesi

1. Goldsworthy (s. 6)
2. abramovic (s. 8)
3. Leda ve Kuğu (s. 24)
4. Messiaenvari (s. 121)
5. Kokopelli (s. 122)
6. Brocken Hayaleti (s. 130)
7. “İnsanlar tuhaftır, sen bir yabancı olduğunda.” (s. 158)
8. Newspaper Rock Tarihi Anıtı (s. 231)
9. Humpreylik (s. 235)
10. Ariadne halatları (s. 248)
11. Arşimet’in kaldıracağı (s. 281)

Ek- 5

Metinlerarasılık içeren dipnotla açıklanan sözcük, ifade ve/ya cümlelerin listesi

1. waldo (s. 27)
2. Edgar Allan Poe – Çalıntı Mektup (s. 31)
3. Ruritanya (s. 63)
4. Vulkanoid asteroidleri (s. 73)
5. Kızıl Şef’in Fidyesi (s. 100)
6. Spuffordize Edilmiş Sovyet Sibernetik Modeli (s. 116)
7. “Bir saat yaşıyoruz ve o da hep aynı.” (s. 150)
8. Jeeves (s. 154)
9. fuligin karası (s. 167)
10. Dhalgren güneşi (s. 169)
11. “Belirli bir görüntünün hatırası, belirli bir anın özleminden ibarettir ve evler, yollar, caddeler de, heyhat, seneler gibi uçup giderler.” (s. 182)
12. “Adın kutsal kılınsın.” (s. 217)

13. Yanıtlayıcı (s. 242)
14. Taggart (s. 248)
15. Götterdämmerung (s. 346)
16. “En güzel nesne biz dünyalıların görüp görebileceği, yayılmış gökyüzüne gerçek bir tanrı gibi, tek gereken inanmak kendine bir nevi.” (s. 355)
17. Macondo (s. 378)
18. Shackletn sıçrayışı (s. 441)
19. iki sırtlı bir hayvan (s. 456)
20. ballardsı (s. 495)
21. kipple (s. 496)